

III дио

Представљање
ИЗАБРАНИХ ДЈЕЛА
академика Обрена Благојевића
(5. март 1997. године, ЦАНУ)

Црногорска академија наука и умјетности, заједно са Централном народном библиотеком Црне Горе "Ђурђе Црнојевић" из Цетиња, организовала је у свечаној сали Академије, 5. марта 1997. године, представљање изабраних дјела свог дописног члана академика Обрена Благојевића. О *Изабраним дјелима*, које је штампала "Стручна књига" из Београда, у 12 књига, у присуству више од 100 слушалаца - чланова Академије, универзитетских професора, научника из црногорских института, као и других културних посленика Црне Горе - говорили су: предсједник ЦАНУ академик Драгутин Вукотић и академици Миомир Дашић, Мијат Шуковић, Бранислав Шошкић и Петар Влаховић.

На промоцији је говорио и господин Чедомир Драшковић, директор Централне народне библиотеке Црне Горе "Ђурђе Црнојевић", и у име издавача директор "Стручне књиге" господин Живојин Влаховић.

На крају ове свечаности говорницима и присутним слушаоцима су топло захвалили академик Благојевић и академик Дашић, који је руководио овим скупом у својству секретара Одјељења друштвених наука ЦАНУ.

У складу са Правилником о издавачкој дјелатности ЦАНУ и одлуком Предсједништва Академије да се у *Гласницима* одјељења објављују сви говори са скупова одржаних у Академији поводом представљања издања чланова Академије, објављујемо у овом броју *Гласника Одјељења друштвених наука* све ријечи о *Изабраним дјелима* академика Благојевића оним редом како су на скупу изговорене. Чинимо то из поштовања и према академику Благојевићу и традицији ове Академије, иако је у међувремену "Стручна књига", у жељи да и ширу културну јавност упозна са стваралаштвом овог истакнутог научника у области друштвених наука, објавила све промотивне говоре (реферате), одржане поводом изласка из штампе *Изабраних дјела* Обрена Благојевића, у Београду 7. новембра 1996. и у Подгорици 5. марта 1997. године (*Изабрана дјела академика Обрена Благојевића - Бесједе љоворника на промоцијама у Београду и Подгорици*, Београд, 1997, стр. 97-163).

Академик ДРАГУТИН ВУКОТИЋ, председник ЦАНУ

АУТОБИОГРАФСКА КАЗИВАЊА ОБРЕНА БЛАГОЈЕВИЋА

Врло поштоване колеге,

Указана ми је особита част позивом Издавачког одбора *Изабраних дјела* академика Обрена Благојевића, да отворим скуп посвећен приказивању само одабраних књига из његове плодноне научне дјелатности. Овај научни догађај организује, за свог угледног дописног члана, ЦАНУ заједно са Централном народном библиотеком "Ђурђе Црнојевић" - Цетиње.

Будући да је у питању аутор који се успјешно бавио не само правно-економским наукама него и историографијом, етнографијом, филозофијом, друштвеном теоријом и другим интердисциплинарним научним областима, његова дјела ће промовисати личности референтне за одговарајуће научне дисциплине.

Дакле, моје уважене колеге су прихватиле обавезу да говоре о књигама у којима се обрађују проблеми из његовог професионалног домена, док бих ја покушао да се осврнем на тематски разноврсна и надахнута, свакојаким невољама или радостима препуњена, аутобиографска казивања - изузетног, етички и интелектуално увијек усправног, племенитог и човјекољубивог - Обрена Благојевића.

Латинска сентенција "Per aspera ad astra" може најбоље да дочара животну стазу, наизмјенично препријечену трњем или, пак, застрту цвијећем, којом се кретао наш узорни колега и знаменити земљак. Објективно, убједљиво и аутентично он анализира генетске и социјалне утицаје на развој сопствене личности.

Насљедним факторима, али и утицајима задобијеним кућним васпитањем и памћењем народних обичаја и сазнања стечених у току школовања - он објашњава поријекло уобичајеног разврставања Црно-

гораца, на оне који су поносити "сој" и оне друге који припадају, срећом ријетком, антиподу тог својства:

Идеолошко-партијска фанатизованост и бескрупулозност у очувању власти и политичких канона могу да, према трагичним искуствима Обрена Благојевића, провоцирају психичку девијантност егзекутора и њихових жртава. Тужно је да су многе међу њима остале трајно, социјално и здравствено инвалидизирани.

Благојевић је типичан индивидуалац, обдарен врло разуђеним мисаоним и суптилним емотивним системом. Читавог живота волио је да другује са књигама. Аскетски настројен и васпитан, скоро редовно недовољно нахрањен, признаје да је најмање доживио личних задовољстава.

Он тврди да је старе комунисте живот страшно разбио и уништио.

По његовом мишљењу, функционисање државе много мање зависи од друштвеног уређења него од личности које га проводе, остварују и прилагођавају људским потребама и наравима.

Благојевић сматра да је било мање протекције и мита у капиталистички уређеној него у социјалистичкој Југославији, често оптерећеној, неоправдано великим функционерским бенефицијама, борацким привилегијама, непотизмом и корупцијом. Он пише да га је било срамота што се својевремено снабдијевао из дипломатских магазина.

Псеудо научне економске теорије и импровизације у привреди, по његовом суду, уз расипништва каква се ни Крезу не приписују, довела су и до данашње понижавајуће пауперизације већине становиштва.

Благојевић сматра да су наши преци освајајући топовима наоружане и низамима брањене турске постаје по Пиви, показивали чудо од јунаштва, које није заостајало за несумњивим херојством Народно-ослободилачке борбе.

Историја је, према њему, пуна неправди и захтијева много прочишћавања, јер се темељи на изворима чија се поузданост често није провјеравала.

Тако је размишљао, говорио и поступао Обрен Благојевић, један од водећих личности у поратној државној и политичкој хијерахији.

На жалост, са велике висине је пао у провалију без дна, грдно се угрувао, али се није обезљудио. У деветом кругу пакла је боравио пуних осам година.

Злогласни колашински четнички затвор је био бојје перје у поређењу са монструозним Голим отоком, констатује Обрен Благојевић, на основу властито провјерених компарација.

Не може се искључити преношење утицаја тих сотонских мучилишта на звјерства која су се догађала у недавним међунационалним, бестијалним и безумним сукобима.

Ријечју, по Благојевићу, дубоки су коријени моралног пада, који потресају много погубније, него све друштвене и економске кризе, ова наша балканска разбојишта и стратишта.

Тако се злочини репродукују новим злодјелима.

Он с правом сматра да државе које нијесу штитиле своје грађане од разноврсних понижења, отимачина и насиља, укључујући и она која потичу од сопствене аутократије, сиромашиле су у патриотским народним осјећањима излажући се ризику од распада.

Живот и дјело Обрена Благојевића упозоравају и поучавају. Он је имао достојанствено држање и у срећи и у несрећи, успијевајући да сачува морални интегритет своје личности.

Обрену Благојевићу није било потребно "снажно књижевничко перо", да рељефно испише свој животопис, попут књижевних велемајстора. Његова дјела се читају у једном даху, као најзанимљивији авантуристички романи. Њему није недостајало физичке и менталне енергије да последије преживљених тјелесних и психичких тортура, попут феникса узлети у сфере науке и напише томове значајних научних дјела.

Изражавам увјерење да би било сувишно о редовном члану Српске и дописном члану Црногорске академије, до детаља описивати његов поучни *sigillum vitae*. Умјесто закључка предлажем да се "Мој живот" Обрена Благојевића, који није Макаренкова "Педагошка поема", из дидактичних разлога и подстицајног примјера за углед, уведе у свим средњим школама, као обавезна лектира. Истовремено, било би у складу са неподијељеним угледом који заслужно ужива, назвати његовим именом неку научно-просвјетну установу у Црној Гори, или неки географски локалитет у прекрасној Пиви.

Малом Црном Гором нијесу тако често корачали тако велики људи какав је академик Обен Благојевић.

Академик МИОМИР ДАШИЋ

ДЈЕЛО КОЈЕ ЈЕ ВИДНО ОБОГАТИЛО НАШУ НАУКУ И КУЛТУРУ

Поштовани колеге академици,
Уважени поштоваоци дјела академика Обрена Благојевића,
Драги Обрене,
Даме и господо,

Имам изузетну част и лично задовољство што ми се пружила прилика да, по дужности коју обављам, отворим овај свечани промотивни скуп посвећен дјелу и личности врло истакнутог члана Црногорске академије наука и умјетности, академика Обрена Благојевића. Овај промотивни скуп се донекле разликује од других уобичајених скупова Академије на којима се обично промовишу поједине књиге, јер овдје представљамо *Изабрана дјела* академика Благојевића, штампана у 12 књига. ЦАНУ чини част што може, црногорској научној и широј културној јавности, на овај начин да представи дјело и личност овог гласовитог научника који је својим дјелом видно обогатио нашу науку и културу.

Али овај скромни скуп има још једно значење. Наиме, уважени академик Благојевић ове године навршава 85 година часног живота и шест деценија свог плодносног научног стваралаштва и јавног дјеловања. Ови јубилеји такође обавезују да се, овдје, пред овим еминентним скупом, каже нешто више о животном путу и плодносном раду овог неуморног ствараоца и дивног човјека, иако је његова богата биографија позната многима, у првом реду научним и културним радницима, па и његовим завичајцима.

I

Обрен Благојевић се родио 14. новембра 1912. године, у Дулуту, у држави Минесоти, у породици сиромашног сељака из Пиве, који је доспио у онај забити рударски крај САД да би, као и многи други људи

нашег поднебља, зарадио средства за животну егзистенцију. Али само десетак дана по његовом рођењу, породици Благојевић стигла је тужна вијест да је Обренов дјед погинуо у борби за ослобођење Пљеваља у Првом балканском рату. Породица Благојевић се убрзо вратила у Пиву, гдје ће Обрен расти у ратним годинама Првог свјетског рата. Основну школу је завршио у Пиви, а гимназију у Никшићу (са одличним успјехом) 1931. године.

Правне науке студирао је на Правном факултету у Београду, истичући се у својој генерацији као одличан студент, о чему свједоче Светосавске награде које је добијао на трећој и четвртој години студија. У оновременој београдској Правној школи, од несумњивог угледа и у европским универзитетским центрима, захваљујући чувеним професорима Слободану Јовановићу, Томи Живановићу, Живојину Перићу, Ђорђу Тасићу и другима, Обрен Благојевић је стекао солидно правничко образовање. Дипломирао је 1935. године, с одличним успјехом. Награде за одличан успјех на студијама препоручиле су га за даље студије на последиједипломском нивоу - уписао се на докторантски курс из економско-финансијских дисциплина. Докторантски испит такође је одлично положио. Школску 1939/40. годину провео је на усавршавању у Паризу, као стипендиста владе Француске. Тај студијски боравак у овом научном и културном центру Европе и свијета искористио је за продубљивање знања и припремање докторске дисертације, коју је по повратку у Београд успјешно одбранио под насловом *Ушћојијски социјализам Шарла Фуријеа*, јуна 1940. године.

Обрен Благојевић је и на редовном и докторским студијама испољио велико интересовање за економске, социолошке и шире друштвене науке. Изванредан успјех остварен током школовања, а нарочито докторат наука стечен у 28. години, били су довољна препорука за запослење овог бриљантног правника најприје у Министарству финансија Краљевине Југославије, а затим у Главној контроли у Београду. Али, априлски рат 1941. године прекинуо је његову високу стручну чиновничку каријеру и започету научну дјелатност.

Вријеме школовања, нарочито послје дипломских студија и усавршавања у Паризу, гдје је проширио културне хоризонте, као и прве године професионалног рада, умногоме су били од утицаја да се др Благојевић определијели за будући научни и универзитетски наставни и педагошки позив.

II

Др Обрен Благојевић се послје априлског војног слома Југославије, као и многи други црногорски интелектуалци, вратио у свој завичај - Пиву, гдје је дочекао тринаестојулски устанак у коме је имао видну руководећу улогу. Ратне године (1941-1945) провео је на разним

дужностима у Народноослободилачком рату. У новембру 1943. године изабран је у Извршни одбор ЗАВНО Црне Горе и Боке, задужен за ресор привреде и финансија. Као повјереник (у ствари, први ратни министар) за привреду и финансије подносио је извјештаје на Другом и Трећем засједању ЗАВНО-а Црне Горе и Боке о раду Извршног одбора, који представљају драгоцјена свједочанства о раду те прве ратне црногорске владе и о његовом личном стручном и политичком доприносу рјешавању виталних проблема привреде и финансија на ослобођеној територији Црне Горе.

У јесен 1944. године Предсједништво Антифашистичког вијећа народног ослобођења Југославије позвало је др Благојевића на острво Вис, гдје је именован за помоћника повјереника за финансије Националног комитета ослобођења Југославије, на којој дужности је остао до формирања Владе Демократске Федеративне Југославије, 7. марта 1945. године. И у новој влади ДФЈ и касније у влади Федеративне Народне Републике Југославије био је на дужности помоћника министра финансија, све до пред крај 1948. године, радећи на изузетно сложеним и значајним задацима изградње финансијског, банкарског и буџетског система земље. И у овим годинама обављао је и друге важне државне, стручне, научно наставне и друштвене дужности: хонорарног професора на предмету *финансије* на Правном факултету у Београду, гувернера Народне банке ФНРЈ; биран је за посланика Савезне народне скупштине и предсједника њеног Одбора Вијећа народа за привредни план и финансије. Предмет *Финансијски систем ФНРЈ* предавао је и на вишем економском курсу Привредног савјета владе ФНРЈ, на коме су образовани први економски стручњаци. На новооснованој Вишој финансијској школи у Београду предавао је предмете: *Политичку економију* и *Кредитни систем ФНРЈ*.

Влада ФНРЈ је именовала др Благојевића и за гувернера Међународне банке за обнову и развој, односно за свога представника у Међународном монетарном фонду, са којег је положаја заступао Југославију на годишњим скупштинама ових установа, у Лондону (1947) и Вашингтону (1948). Био је и члан државне делегације која је водила преговоре о ратној штети причињеној Југославији од стране царске Бугарске. Као шеф југословенске делегације успјешно је преговарао и о обештећењу за национализовану америчку имовину у Југославији, последице чега је деблокирано наше монетарно злато, које је било депоновано у западним савезничким државним трезорима и тамо чувано.

Др О. Благојевић је био покретач и први уредник часописа *Финансије* (до краја 1948), који и данас излази. Осим тога, био је и члан Уређивачког одбора часописа *Правна мисао*. На страницама оба ова гласила оставио је трагове изванредног познаваоца финансијске проблематике и правне теоријске мисли, како у њиховој уређивачкој концепцији тако и у публикованим чланцима и другим прилозима.

III

Богата и плодна научно-стручна и јавна дјелатност др Благојевића нагло је прекинута крајем 1948. године. Годинама је био међу страдалницима и голооточким мученицима, издржавши репресију, тортуру и људска понижења непозната у дотадашњој историји ове земље.

Од 1956. године, када је засновао радни однос у Институту за економику пољопривреде у Београду, у звању научног савјетника, па током наредне четири деценије, др Благојевић се интензивно бавио научним и универзитетским наставним радом. У Институту за економику пољопривреде био је на дужности начелника Одељења за аграрне односе и економску политику и пољопривреду и непосредно организовао и руководио истраживачким пројектима. Видан је његов допринос унапређењу рада овог Института и као научног сарадника и као члана Управног одбора, Научног већа и Савета Института. Из здравствених разлога 1965. године повукао се у пензију, али је и даље сарађивао са Институтом на појединим пројектима, колико му је здравствено стање дозвољавало. Та његова десетогодишња научно истраживачка дјелатност карактерише се научним резултатима значајним и по обиму и квалитету, о чему сведоче бројне библиографске јединице, као и каталог публикација Института тога времена.

Др Благојевићу, међутим, није одговарао пензионерски мирни живот. Као научник од угледа, 1969. године изабран је за редовног професора Правно-економског факултета у Нишу на предмету *Економске доктрине*. На овом тек основаном факултету он је као професор и педагог и предсједник Факултетског савета дао видан допринос његовом утемељењу и наставно научном угледу. Послије прерастања Економског и Правног одсека у самосталне факултете, проф. др Благојевић је на новооснованом Економском факултету руководио катедром опште економије и био више година директор Института за економска истраживања при истом Факултету.

Као професор теоријског предмета - Економске доктрине - он је увидио да постоји потреба да се и југословенска економска мисао систематски проучи у историјском контексту. У том циљу засновао је опсежна истраживања, сарађујући са научноистраживачким установама: Институтом за економику пољопривреде у Београду, Балканолошким институтом САНУ, Институтом за савремену историју у Београду, Историјским институтом у Подгорици (Титограду), научним установама у Сарајеву и другим. Ваља нагласити да је за Историјски институт Црне Горе проучавао привредну историју Црне Горе између два свјетска рата, а упоредо је радио и на изучавању економске мисли Црне Горе током цијеле њене прошлости.

IV

Проф. др Обрен Благојевић је својим истраживањима стално помјерао границе науке којом се бавио. Резултати су се низали из године у годину објављивањем нових књига и многих других научно стручних радова. Услиједила су и највећа научна признања. Избор за дописног члана САНУ (марта 1977) значио је високо признање за његов вишедеценијски научноистраживачки и педагошки рад, отварајући му још веће могућности и шира подручја за разноврсно научно дјеловање и истраживање. Као члан САНУ својим интелектуалним умијећем, огромном радном енергијом, научном обавијештеношћу и изванредним смислом за организацију научног посла старао се о развоју и унапређењу више дисциплина друштвених наука. Српска академија наука и уметности му је повјерила многе научне задатке, које је он с великим задовољством прихватио и остваривао. Овом ствараоцу огромне енергије и интелектуалне радозналости САНУ је одала још веће признање избором за свог редовног члана, 7. маја 1981. године.

У САНУ је академик Благојевић обављао многе важне функције - члана Етнографског одбора (од 1975), Одбора за филозофију и друштвену теорију (од 1976), Одбора за економске науке (од 1977), Комисије за економске науке (од 1978), Одбора за проучавање села (од 1983); члан је међуакадемијских одбора за друштвени живот у старој Црној Гори (од 1979), за мешовита домаћинства у пољопривреди (од 1980), за проучавање патријархалних заједница (од 1980) и за проучавање економски мање развијених подручја (од 1983) и других Академијиних тијела. Представљао је САНУ у Савјету сусрета *Свејшозар Марковић*.

Академик Благојевић је обављао и обавља и друге функције: замјеника секретара Одељења друштвених наука САНУ, члана Управе Фонда САНУ за научна истраживања, члана Уређивачког одбора Билтена Фонда и др. Рецензирао је више од 40 радова предложених САНУ за објављивање, уредио је св. 21 и 22 *Гласа* Одељења друштвених наука. Био је члан уређивачког одбора *Bulletin scientifique*, који је издавао Савјет академија наука и умјетности СФРЈ.

Мало је који научник као др Обрен Благојевић одржао толико запажених реферата и саопштења на научним скуповима које је организовала САНУ и друге наше академије и научне установе. Испољавао је изврсне организаторске способности и у својству члана више припремних одбора научних скупова које је организовала САНУ.

Академику Обрену Благојевићу за истакнуте научне резултате одала је заслужено признање и Црногорска академија наука и умјетности бирајући га за дописног члана, новембра 1991. године.

V

Академик Благојевић је аутор великог броја научних и стручних радова. Његова библиографија броји око 400 јединица, међу којима је 20 књига. У изабрана дјела ушло је нешто више од половине тог фонда. Изабрана дјела чине сљедећих 12 књига: *Економске доктрине*, *Пива*, *Економска мисао у Србији*, *Економска мисао у Црној Гори*, *Економска мисао у Босни и Херцеговини*, *Финансије*, *Опјорезивање земљорадника*, *Шарл Фурије*, *Проблеми сељаштва*, *Дурмићор*, *Мој животи* и *О научном делу Обрена Благојевића*.

Чинећи овакав избор из свог обимног опуса академик Благојевић у предговору истиче да је то само вреднији дио његовог укупног научног опуса, а да му је "жао што се у овом избору нијесу могла наћи и нека дјела која су морала изостати." И заиста било би нарочито са историографског становишта значајно да су у овом избору нашли мјесто и Благојевићеве реферати на засједањима ЗАВНО Црне Горе и Боке и други текстови из историје НОР-а, а из области економике пољопривреде књиге: *Инвестиције у пољопривреди*, *Трошкови производње и цијена кошћања основних пољопривредних производа* и друге.

VI

Иако превасходно високи специјалиста за правно-социолошке теорије, економску и финансијску проблематику, Обрен Благојевић се успјешно огледао и у другим научним дисциплинама: демографији, миграцијама становништва, аграрној историји, политичкој историји, етографији, антропогеографији, географији, социологији насеља, научно је додиривао и друге научне области. Наслови његових радова говоре да се он научно бавио разноврсним друштвеним темама. Његово дјело чине најмање пет самосталних, међусобно различитих али и повезаних тематских области.

Нијесам позван, а није ни прилика, да у цјелини вреднујем тематски широко засновано дјело Обрена Благојевића. То ће чинити други, у првом реду они којима су сегменти тог дјела стручно и научно ближи. Ипак, ради информације за шири круг читалаца, нека ми се не замјери што ћу подсетити на вриједност неких од тих радова по тематским подручјима.

У *прво* тематско подручје истраживања др Благојевића спадају радови из теоријско-социолошке и економско-финансијске области, претежно настали у првим годинама његовог бављења научно стручним радом. Из те тематске цјелине од посебног научног значаја је његова докторска дисертација *Шарл Фурије* ("Charles Fourier"), која је нешто прерађена и допуњена објављена у Нишу 1971. године (стр. 220). У овој студији је овај велики француски социјалиста-утопииста критички ос-

вијетљен и социолошки су објашњена његова утопијска социјалистичка схватања, прије свега са становишта његових економских, социјалних, етичких, педагошких и других концепција и погледа.

Овом тематском подручју припада и далеко значајнија књига *Економске доктрине* (Београд, 1971, стр. 500), плод Благојевићевог дугог интелектуалног рада и осмишљавања кроз предавања студентима. У овом дјелу он је критичком методом изложио историју економских доктрина, освијетлио свјетске економске школе и економске теорије, учинио осврт на њихове најбоље представнике и изрекао вриједносне судове о њиховом доприносу развоју економске мисли. Ова књига је служила и служи и као уџбеник за истоимени предмет не само на Економском факултету у Нишу. Научна критика је о њој изрекла веома високе судове (*Економика*, Ниш, бр. 3-4/1974).

Друго тематско подручје чини истраживање економске историје у нас. Академик Благојевић је из тог домена дао значајан допринос историји економске мисли својим обимним књигама: *Економска мисао у Србији*, *Економска мисао у Црној Гори* и *Економска мисао у Босни и Херцеговини*. Ова трилогија га представља као једног од највећих зналаца и ауторитета за економску историју. У овим књигама он је с ризиком ерудицијом успио да усклади своја истраживања и гледишта о кључним појмовима оних економских доктрина и система који су избијали на историјску позорницу од наше најстарије до савремене историје. Он је и у многим чланцима, рефератима и саопштењима обрађивао економску мисао појединих политичких мислилаца и јавних радника у Срба, у првом реду социјалиста, као што су Коста Цукић, Васа Пелагић и други. Нарочито велику научну пажњу је усмјерио на проучавање економске мисли Светозара Марковића, коме је посветио и посебну монографију. У свим тим радовима срећно је спајао теоријска знања са истраживачком емпиријом и тако створио синтетичке радове од трајне вриједности.

Треће подручје његовог научног истраживања чинила је, као што је већ речено, економика пољопривреде у послеријатном развоју. Из овог подручја настало је више од двадесет великих радова заснованих на темељним *теоријским* и *емпиријским* истраживањима. Али само двије књиге из ове тематске области су ушле у корпус Благојевићевих изабраних дјела (*Опјорезивање земљорадника* и *Проблеми сељаштва*). Ваља рећи да су од не мањег значаја и изостале студије: *Куйовина и закуј земљаштва* (Београд, 1963, стр. 142) и *Инвестиције у пољопривреди* (Београд, 1959, стр. 302). Осим тога, он је један од организатора и редактора и обимног *Приручника из економике пољопривреде* (преко 1000 страна) у коме је аутор и великог поглавља о кредитирању и инвестирању у пољопривреди.

Од не мањег значаја су и његове двије студије о друштвено-економским и аграрним односима и кретањима у нишком региону: *Аграр-*

ни односи (стр. 160) и *Дажбине индивидуалних ġаздинсїава* (стр. 192). На истраживањима и обради ових студија био је ангажован још прије него је изабран за редовног професора на Правно-економском, односно Економском факултету у Нишу. Др Благојевић је, заједно са Светом Поповићем, и аутор методолошког приручника (*Ойшїи увод и закључак*) према коме су рађене многе студије о економско-аграрним проблемима Ниша и околине.

Из подручја економско-аграрне проблематике др Благојевић је објавио и знатан број мањих студија, чланака и прилога у разним периодичним публикацијама и енциклопедијама. Све у свему, он је на овом тематском подручју дуго и највише истраживачки радио, остваривши резултате од значаја за проучавање економских проблема у области аграра и нашег села уопште.

У свим радовима о пољоприврди и селу академик Благојевић је значајно мјесто придавао и обради етнолошких и социолошких процеса, по чему ће бити трајно спомињан у историји етнографске и социолошке науке.

Четврїа тематска област којом се академик Благојевић зналачки бавио, не толико по вокацији већ више из љубави према прошлости и традицији, била је етнологија и историја. Круну његових истраживања у овој области чини обимом велика и научно комплексна монографија *Пива* (издање САНУ, Београд, 1971, око 800 страна). Ова монографија истраживачки је рађена на искуствима веома цијењене Цвијићеве етнографске школе, али и уз зналачку примјену савременог метода историјске науке и њој сродних наука. Она представља по много чему изузетно дјело. О овој монографији научна критика је одавно изрекла високе оцјене, које њеног аутора сврставају међу највеће ауторитете у области етнолошке науке. Благојевић је пратио историјска друштвена кретања у Пиви почев од налаза првих трагова људских станишта на овом простору и првог писаног спомена Пиве па све до савремених дана. Ова монографија је лијеп примјер како се примјеном компаративног метода више сродних наука успјешно долази до високог научног резултата. Овдје наводимо мишљење Васе Чубриловића, познатог полиисторика, који је, између осталог, написао: "студија др Благојевића о Пиви једна (је) од најбољих антропогеографских студија неке наше области. Она показује шта се све може дати ако се строго научно и свестрано обради једна област. Књига др Благојевића врло је озбиљан прилог проучавању наших земаља. Стога ће служити разним наукама, природним и друштвеним, приликом њиховог проучавања не само Пиве, већ и шире области".

Будући да ће о овој књизи посебно, овдје, говорити академик Петар Влаховић, ја ћу о њој свој суд завршити следећим: Монографијом *Пива*, писаном примјеном више метода сродних наука - етнологије, антропологије, историје, социологије, демографије, обичајног права и других

дисциплина - видно је обogaћена наука о пивском простору, о Црној Гори и нашој земљи у цјелини. Управо ова књига је била повод да др Благојевић добије висока друштвена и државна признања: *Тринаесџо-јулску наг̃раду Црне Горе* (1971) и *Окџобарску наг̃раду г̃рада Ниша* (1971).

Др Благојевић је обогатио нашу научну антрополошку мисао и својом студијом *Дурмитор*, која се такође нашла у његовим изабраним дјелима. Поред ове двије споменуте књиге, етнолошку и антрополошку проблематику он је третирао и у низу других запажених радова - реферата и саопштења на научним скуповима и у разним чланцима.

VII

Пеџо подручје научног интересовања и обраде чини прошлост Црне Горе, прије свега њена савремена историја. Осим испољеног интересовања за даљу прошлост свог ужег завичаја, чије је резултате саопштио у монографијама *Пива* и *Дурмитор* - др Благојевић је написао и више студија, чланака, реферата, есеја мемоарског карактера и других прилога из историје Комунистичке партије Југославије и народноослободилачке борбе пивско-дурмиторског краја. Знатан дио историје и друштвених кретања Пиве и Дурмитора између два свјетска рата и Народноослободилачког рата (1941-1945) саопштио је у форми синтезе у монографијама *Пива* и *Дурмитор*. Иако није по вокацији историчар, др Благојевић је са завидним познавањем савремене историје показао како су се на релативно малом простору Црне Горе, а унутар њега у Пиви и у Дурмиторском крају, рефлектовали и неки најкрупнији догађаји од југословенског и свјетског значаја. Он тачно запажа да је на снажење комунистичког покрета у Црној Гори, и нарочито на општенародни устанак Црногораца у јулу 1941. године, поред других, снажан утицај имао руски, односно совјетски фактор. Јер, ни утицај КПЈ ни масовност устанка - каже Благојевић - "не могу се замислити без огромног угледа који је у црногорском народу имао Совјетски Савез". Тај руски историјски фактор био је покретачка снага од битног утицаја на ангажованост црногорског народа "у току читаве народноослободилачке борбе". На то повјерење у Русију, осим историјских традиционалних веза Црне Горе и Русије, утицала је и КПЈ, која је своју судбину везала за "прву земљу социјализма - Совјетски Савез". Та "основна морална снага" била је од великог утицаја да се током народноослободилачке борбе њој приклоне и одрже "народне масе и у Пиви и у цијелој Црној Гори" - закључује др Благојевић. Ову своју констатацију он доказује анализом чињеница из извора обрађујући све значајније догађаје из Другог свјетског рата на простору Пиве и Дурмитора. Оно што је карактеристично за њега као историографа јесте то што он није пратио само развој политичких и војних догађаја, иако

су они доминантни када је ријеч о обради историје НОР-а, већ је знатну пажњу посветио и социјалним приликама, односно економском положају пивског и дурмиторског сељаштва, које је изнијело на својим леђима све терете тешког четворогодишњег ратовања и које је било изложено великим страдањима и геноциду (само у јуну 1943. у Пиви је убијено 1080 душа). То његово дубоко зналачко познавање села и друштвених прилика на њему, не само у Пиви и на Дурмитору прије и за вријеме Другог свјетског рата него и на ширем простору, може да послужи и као добар узор другим научницима, у првом реду млађим историчарима, како би ваљало освјетљавати ратна збивања на црногорском и херцеговачком простору.

Др Благојевић је у Народноослободилачком рату заузимао руководеће положаје, што му је омогућавало да са ширег аспекта опсервира и затим анализира револуционални процес који је имао за циљ не само ослобођење од окупатора него и смјену буржоаског поретка новом влашћу. Он је имао, као високи интелектуалац, научник и познавалац социјалистичких теорија и историје социјализма, несумњивог утицаја на организацију народних одбора у шавничком срезу (Пива, Шавник, Дурмитор) и богаћење њихове праксе. То се јасно види по дубоком познавању нормативног и практичног рада народноослободилачких одбора не само у Пиви и шавничком срезу већ и у Црној Гори, па и шире. За истраживаче те појаве занимљива је његова тврдња да су *Фочакски њројиси* о народноослободилачким одборима (1942) израђени "управо на искуствима из рада и организације народноослободилачких одбора у срезу шавничком", гдје су одлуке Острошке скупштине, из фебруара 1942. године, биле више мјесечи раније "не само примјењиване већ у понечему и превазиђене". И не само то. Он даље тврди да су и Упутства о раду народноослободилачких одбора у Црној Гори из јесени 1943. године била највећим дијелом "само кодификација онога што је у Пиви, у срезу шавничком уопште, већ у овом периоду било спроведено у пракси." Ове тврдње свакако су изазовне за историчаре који се бави изучавањем историје народноослободилачке борбе и процеса смјене власти не само на црногорском него и много ширем простору.

За историографију о Црној Гори у Другом свјетском рату значајан је и Благојевићев рад *Неки моменти из рада Извршног одбора ЗАВНО Црне Горе и Боке*, чији је он био члан задужен за ресор привредно-финансијски. У овом раду он пише, истина доста сажето, о неким најзначајнијим моментима из рада Извршног одбора и прве владе Црне Горе и Боке 1943/44. године. Рад је написан више на основу сјећања, али и на основу накнадног прелиставања докумената у чијем је стварању и сам имао видног удјела. Др Благојевић пише о нормативној дјелатности Извршног одбора, о методу рада ИО, о бројним "теренским" пословима, о политичким зборовима и о политичком раду у Црној Гори и Боки,

о свом раду и раду других чланова Извршног одбора, чега нема много у документима. То и чини овај текст утолико занимљивије за историјску науку, јер има аутентичан изворни карактер.

Све карактеристике научног историографског рада има и Благојевићева студија *Дурмитор - значајно ујоришиће народноослободилачке борбе и изразиће подручје народне власти*. По употребељеним подацима из докумената и из личних сјећања, а нарочито по ауторовим размишљањима, ова студија представља значајан допринос историји дурмиторског краја и Црне Горе у цјелини у Другом свјетском рату. По аутору, дурмиторски плато и његова непосредна околина имали су гео-стратешки значај за народноослободилачки покрет; овај простор је био током рата сасвим мало под окупаторском влашћу и четничким утицајем, дао је знатан број бораца, неколико пута је био одлучујуће ратно упориште, на њему су пале велике људске жртве (Пива је само у јуну 1943. године изгубила 10% свог становништва), поднио је велика разарања и материјалне жртве, ондје су најдуже функционисали народноослободилачки одбори и исказан је најжилавији отпор читавог становништва. Борбе на Дурмитору и око њега понекад су имале и много шири значај, што је Благојевић повезивао са ратним збивањима у Југославији, па и свјетским ратиштима. У овој студији дат је и колективни портрет Дурмитораца, а нарочито живо је описан лик позадинског човјека и бораца и типичног дурмиторског одборника.

Највреднији историографски рад др О. Благојевића, по мом увјерењу, јесте *Наше финансије у периоду народноослободилачке борбе 1941-1945* (обима 165 страна, штампан у едицији "Историја XX века"). Ова студија је најтемељитија, како по подацима тако и по ауторовим анализама и судовима о проблемима финансија на ослобођеном југословенском простору у току Другог свјетског рата, која је до сада изашла у нас. Иако ова студија не спада у уже подручје интересовања потписника ових редова, допуштам себи право на тврдњу да она представља видан допринос научној историографији Југославије у Другом свјетском рату. Студија садржи девет поглавља у којима је Благојевић систематично обрадио: организацију финансијске службе, буџет прихода, јавне кредите (зајмове), новац, банке, осигурање и књиговодство.

Из области историографије споменимо још и ове Благојевићеве радове: *Није зидао куле у ваздуху; Црногорско сељаштво између два свјетска рата* и два реферата на засједањима Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Црне Горе и Боке у току народноослободилачког рата.

У есеју *Није зидао куле у ваздуху*, из другарске близине, скицирао је политички руководећи и људски портрет Ивана Милутиновића, члана Политбироа КПЈ и члана Врховног штаба НОВ Југославије, од првог сусрета са њим у Пиви, у рано прољеће 1942, па до Милутиновићеве погибије на Дунаву 23. октобра 1944. године. У том ратном периоду

Благојевић је ближе упознао Ивана Милутиновића, као човјека и руководиоца, нарочито у вријеме када је обављао дужност члана Извршног одбора ЗАВНО-а Црне Горе и Боке, јер је и он, Милутиновић, тада највише боравио у Црној Гори. Обрен Благојевић се у име Црногорске антифашистичке скупштине и опростио од Ивана Милутиновића на дан његове сахране у Београду октобра 1944. године.

У кратком али научно добро утемељеном раду *Црногорско сељаштво између два свјетска рата*, Благојевић је дао солидну анализу социјалног положаја сељаштва у Црној Гори у међуратном периоду, показавши смјер за будућа истраживања друштвеног статуса ове изразито најбројније социјалне категорије црногорског становништва.

Међу књигама које су уврштене у изабрана дјела академика Благојевића заслужује да буде нарочито споменута књига *Мој животи*. Ријеч је о раг exellence аутобиографском спису у коме је аутор надахнуто испричао причу о свом животу, раду, стваралаштву, о разним тешкоћама, успонима и политичким ломовима, па опет о признањима у свом вишедеценијском слојевитом и сложеном јавном и стручно-научном дјеловању. Овај обиман спис (преко 400 страна) је у првом реду опис живота и дјеловања писца, како он каже, "један осврт првенствено аутобиографски", у коме "не треба тражити сва оновремена збивања нити инсистирати на прецизним датумима".

Академик Благојевић је у оквиру пет глава: *Између два рата* (стр. 5-86); *Рат и револуција* (стр. 87-216); *У власити* (стр. 217-268); *Трећи зајвор* (стр. 269-343) и *Наука* (345-411), прегледно и јасно, с нагласком више на личне утиске и доживљаје о доживљеном и преживљеном, испричао свој богат али и трновит животни пут, као и приказао дио политичке атмосфере и научних околности у којима је дјеловао, односно учинио осврт на прилике средина у којима је живио и радио. А имао је шта да исприча, јер мало је који стваралац имао тако буран и разноврстан живот као што га је Обрен Благојевић имао, живот "пун свакојаких наглих прелома и перипетија". У овој књизи, крцатој подацима о догађајима и личностима, испричана је не само лична биографија већ и биографија пишчеве патријархалне породице, колективистичка биографија његовог братства и села, па и пивског племена; затим сјећање на гимназијско школовање у међуратном Никшићу, па студирање у Београду, специјалистичке студије у Паризу, приступање у комунистички покрет и прве сусрете са полицијом и прво хапшење, прву државу службу, одбрану доктората наука и прву женидбу. Опширно и садржајно казивање посвећено је учешћу у рату и револуцији, боравку у четничком затвору и ослобођењу из њега, припремању организовања Земаљског антифашистичког вијећа народног осло-

бођења Црне Горе и Боке и раду у првој ратној црногорској влади (1943/44), као и преласку у југословенску ратну, а затим слиједе сјећања на прилике у ослобођеној земљи, у Београду, о раду у врховима државне власти ФНРЈ (Министарству финансија, Народној скупштини, Народној банци и на другим дужностима), заступању Југославије у Међународном монетарном фонду у Вашингтону, Међународној банци и обављању наставних и других дужности. Казивање о том плодном сегменту јавног дјеловања и стваралаштва наставља се описом хапшења од стране Удбе због става да треба прихватити критику из Резолуције Информационог бироа из јуна 1948. године, о чему је разговарао са неким друговима из југословенске амбасаде у Вашингтону, гдје је боравио јула и августа 1948. године и у име владе Југославије потписао уговор о Стејт департменту о повратку нашег злата у земљу. Потресне су странице о примјени система репресије која је над њим и другим људима примјењивана у затворима (Главњачи, Белој Цркви, Пожаревцу, Сремској Митровици), а нарочито на Голем отоку, о репресији и тортури можда непознатој "ни у историји цивилизације". И то је био један од мотива да др Благојевић подробно и потресно опише не само своја страдања, патње и нељудске поступке према њему и истомишљеницима и да тако саопшти "истину бар будућим генерацијама" и да са себе скине "једну беспримјерну љагу, бар у очима будућности" кад је већ морао да је носи тако дуго у свом животу.

У посљедњој глави, која носи наслов *Наука*, др Благојевић је приказао свој научни рад у Институту за економику пољопривреде, избор за професора на Правно-економском и Економском факултету у Нишу, гдје је десет година предавао предмет *Економске доктрине* и веома успјешно остварио и многе друге научне задатке. Његово казивање о настави и раду са студентима у много чему је, као искуство једног врхунског стручњака, одличног предавача и педагога, значајно за сагледавање узрока зашто студенти излазе неспремни на испите, јер он тој појави и онда разлог налази у лошем систему основног и средњег образовања, односно у ниском нивоу њиховог знања да би могли успјешно да прате факултетску наставу. У Нишу је проф. др Благојевић својим радом доживио и значајна друштвена признања, поред других, добио је Октобарску награду града, а на предлог органа Економског факултета Скупштина Српске академије наука и уметности изабрала га за дописног члана (1974). Посљедње странице ове богате аутобиографије посвећене су двадесетогодишњем животу и стваралаштву у Српској академији наука и уметности, у којој је 1981. године изабран за редовног члана Академије. У овом периоду завршио је истраживање и публикавао познату трилогију о економској мисли Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе, написао више мањих радова и монографију о свом селу *Буковцу* и његовим становницима, посљедњу у САНУ.

Академик Благојевић истиче да је увијек с пажњом, интересовањем и радошћу пратио научне и друге резултате Црногорске академије наука и умјетности, да је подносио реферате на њеним научним скуповима, објављивао чланке у њеним зборницима и гласницима. Подвлачи да је једногласан (тајним гласањем) избор у чланству ЦАНУ 1991. године доживио "врло пријатно" као знак признања његовом научном дјелу и сарадњи са овом младом највишом црногорском научном установом, с којом је, "у границама својих могућности", упркос поодмаклих година, наставио да сарађује и да даље учествује "у њеним научним активностима".

Сам крај ове књиге академик Благојевић завршава најболнијим и најтужнијим догађајем у његовој животној причи: дефинитивним растанком "са својом Даром", узорном супругом, коју је сахранио 22. септембра 1994. године. Да би јој се бар мало одужио за људску доброту, племенитост, њежност и подршку коју му је ова храбра жена и интелектуалка давала у најтежим тренуцима његовог живота, Обрен је "сакупио неке њене објављене и необјављене чланке, додао им свој мали тужни предговор и оформио *Књигу о Дари*, чије је "цјело издање раздијелио искључиво нашим пријатељима".

Академик Благојевић сасвим на крају каже да сада живи сам. Још увијек је крепког здравља, али тешко му је без драге Даре, и то "не толико због одсуства њене свестране бриге око мојих потреба, колико због одсуства људског разумијевања, разговора, шетње, сајетовања, љубави..." - овим ријечима завршава овај аутобиографски спис, у Београду, априла 1996. године.

Академик Обрен Благојевић је судионик и свједок многих догађаја у Другом свјетском рату и првих година послије ослобођења земље, па зато његовим свједочењима, сјећањима треба вјеровати. Он је био у близини врха или у самом врху политичке власти, био је у непосредној близини највиших личности нове власти, неколико година један је од најближих сарадника Сретена Жујовића, затим Бориса Кидрича, срећао се често и са Милованом Ђиласом и другим високим политичким и државним функционерима. Све ово говори да је био на извору догађања, често и у специфичним ситуацијама, лишеним званичног протокола и вођења записника о ономе о чему се говорило. По природи обдарен посматрач и радознао слушалац, добар памтиша, што му је помогло да то касније стави на папир, опише догађаје, дочара атмосферу и личности. Када ово кажем то никако не значи да и у његовим приказивањима прилика и личности нема и накнадних "тонова и боје", различитих од оних какви су стварно били. Уосталом, то је и нормално људски у сјећањима сваког писца аутобиографских списа. Оно што

одликује сјећања академика Благојевића јесте мање наглашавање личног ја. Код њега је више описа друштвених, политичких, војних, привредних и других прилика и истицање улоге других личности, у првом реду оних из своје околине.

Др Благојевић је мемоариста који се не посипа пепелом као што то чине многи други који накнадно изјављују "да нијесу знали" за неки догађај а зна се да су морали знати, или су "учествовали а нијесу учествовали". У његовим сјећањима, опису средине и људи, препознатљив је научник који настоји да да што објективнију слику како о себи и својој породици тако и о братству, селу, племену, о политичким, државним и научним институцијама, о својим претпостављеним и онима који су службено зависни од њега. Зато у његовим казивањима нема скривања својих људских слабости, политичких и других заблуда. Он оставља утисак човјека стаменог држања, не одриче се својих увјерења, припадности комунистичкој идеологији, једној епохи која је већ прошлост. Никоме се он не свети макар вербално. Не оптужује, не псује, не напада и не пљује оне који су тако поступали према њему. Ријечју, он није ни тужилац ни судија. Све што је изрекао препушта суду историје. А историја ће и књигу *Мој животи* и друга његова сјећања цијенити као значајан историјски извор, незаобилазан за рационално разумијевање неких процеса савремене историје нашег простора.

Овим кратким освртом, разумије се, нијесу обухваћени сви историографски текстови академика О. Благојевића, јер мање-више у свим његовим и посебним књигама и мањим студијама, чланцима, есејима, рефератима и другим освртима историјска разматрања чине основу објашњења основног научног предмета. Он се чврсто ослања на историјске процесе, увијек истражује појаве, догађаје и историјске личности да би објаснио економска кретања, било у сфери економских теорија било у њиховом повезивању и примјени на конкретна истраживања. Тако, на примјер, његове књиге о развоју економске мисли у Србији, Црној Гори и Босни и Херцеговини представљају срећан спој политичке, друштвене, економске и биографске историје и економске, социолошке, културолошке и политиколошке мисли. Узето у најширем значењу, ова трилогија спада у научну историографију, прије свега у ону која припада економској историји. Али и остале његове књиге и радови - из домена финансија, монетарне и инвестиционе политике, агрономске науке и других тематских области - иако нијесу историографског жанра, садрже доста историографских података, па ће бити незаобилазне историчарима савремене историје који истражују друштвене и економске процесе непосредно уочи Другог свјетског рата и послје ослобођења, па чак све до наших дана.

VIII

Академик Обрен Благојевић је неуморни научни посленик који се није штедио. Његова шездесетогодишња научна интересовања су веома широка, тематски разноврсна, увијек интердисциплинарна. Писао је много, неуморно истраживао и истрајно отварао нове теме и постављао себи и другима, као организатор и руководилац научних пројеката, тешка питања тражећи на њих научне и строго стручне одговоре. Испод његовог оштрог пера потекло је близу десет хиљада штампаних страна.

Академик Благојевић се у свијет тајни науке запутио прије шест деценија, помјерајући њене границе у дисциплинама којима се бавио. Иако правник по образовању, научно се највише и најуспјешније бавио правном социологијом, економским теоријама и економском историјом, агроекономијом, етнографијом и етнологијом, географијом насеља и становништвом, миграцијама, обичајним правом, социјалном психологијом, друштвеном војном и политичком историјом и другим сродним дисциплинама. Цјелокупно његово научно дјело, а не само овај изабрани дио од десет књига, доказује да је ријеч о писцу неоспорног ауторитета чијем писању се мора вјеровати.

Историја стваралаштва О. Благојевића може се сагледати у двије фазе. Првих десет година, до краја 1948. године, карактерише његово ангажовано научно истраживање и писање у области теорије утопијског социјализма, економско-финансијских проблема, организације револуционарне власти и њених финансијских установа. Тај научни и практично-политички ангажман прекинут је годинама које су и њему "појели скакавци", да би се од друге половине педесетих година вратио и потпуно посветио науци, ослобођен дневнополитичке ангажованости. У овом другом периоду он је остварио завидне и крупне резултате, створивши дјела по тематској ширини и студиозности од трајне вриједности. Истражио је и написао више од многих стваралаца нашег поднебља, више чак и од неких научних института.

Благојевићево стваралаштво се одликује критичким методолошким приступом и критичким начином расуђивања. Истина, има радова који остављају утисак да су писани журљиво, али на срећу таквих нема много. Ова објекција односи се, прије свега, на радове писане са дозом комунистичке идеолошке пристрасности. Па ипак, ни ти радови нијесу писани у циљу идеализације идеолошко-политичког система, коме је припадао и чијој је изградњи и сам давао вишеструки допринос у његовом конституисању у току Народноослободилачког рата и првих година послје ослобођења, нити су апотеоза и апсолутизација једне идеолошке структуре друштва на штету других структура. И у тим идејно ангажованијим радовима препознатљив је др Благојевић као научник, јер пружа обиље доказа за анализу конкретних проблема,

показујући увјерљиво да је аналитичар широких културних хоризоната и продубљених знања, човјек несумњиве даровитости и ерудиције. Послије кобних година, које су и њему, као и многима другима, "појели скакавци", он је у науци дао све што је могао дати један човјек.

Изабрана дјела Обрена Благојевића, која су нас овдје данас окупила на овој скромној свечаности, само једним дијелом свједоче, доказују да је њихов аутор најплоднији а можда и најсвестранији научник са црногорског простора друге половине XX вијека. Ова дјела су потекла из пера научника ерудите, ствараоца осебујне елоквенције, човјека ријетке енергије и богате духовности. Овај научник питког стила и једрог херцеговачког говора и језика Вука Караџића, карактеристичног не само по богатству израза већ и по уздржаности од неодмјерене реторичности и лексичке разметљивости, имао је и имаће широк круг читалаца и изван научне и стручне јавности.

Читању и разумијевању изабраних дјела академика Обрена Благојевића помоћи ће књига *О научном дјелу Обрена Благојевића*, штампана као 12. књига, у којој 38 академика, професора универзитета и других научних радника пишу, са разних аспеката, о његовим разноврсним радовима.

Прилика и повод је да у име ЦАНУ, која је са још 12 других спонзора, финансијски помогла издавање Благојевићевих *Изабраних дјела*, ријечи захалности упутим свима који су помогли овај подухват, а нарочито издавачкој кући *Стиручна књиџа*, која је штампањем ових дјела још једном обогатила нашу науку и културу.

Академику Обрену Благојевићу, нашем драгом колеги, пријатељу, хуманисти и племенитом човјеку желим и у име Академије и у лично име да још дуго поживи и ствара, иако се већ одавно одужио својим дјелом нашој науци и култури.

Академик МИЈАТ ШУКОВИЋ

ОБРЕН БЛАГОЈЕВИЋ - ВЕЛИКАН У НАУЦИ

Уважени учесници овог промотивног скупа и чина,
Високо поштовани Обрене,

Почаствован што сам један од учесника представљања садржине, научне вриједности и домета Изабраних дјела академика Обрена Благојевића, представљам оне њихове садржаје који их одликују као цјелину. Чиним то зато што је њихова цјелина, саздана од 12 књига, *културна и научна гromaда* која се снажно намеће за промишљања. Јер, иако се састоји од укупности дјелова, цјелина је и више од њих. У том смислу, посебна је вриједност. Свака од ових 12 књига које чине Изабрана дјела, снажније исказује, смисаоно и вриједносно, основне карактеристике и научне домете аутора када се прозмишља у склопу цјелине у којој се сада налази, него када се то чини издвојено, појединачно.

Тројако су вриједна *Изабрана дјела* Обрена Благојевића - *предметно, садржински и методски*. Вриједна су као научни резултати, као приказ стања и мисли у једном историјском периоду, као извор за нова изучавања. И као презентација мисаоне и сазнаје окоснице ауторовог погледа на свијет, његовог система мишљења, његових увјерења и вриједносних мјерила, његовог погледа на вријеме у коме живи, историју. По свему томе велико су дјело, а не само по обиму.

То казују и изванредно високе оцјене у 44 приказа научних радова Обрена Благојевића, објављена у реномираним часописима, написана од 8 академика и 30 професора универзитета, објављена и у дванаестој књизи Изабраних дјела.

Предметну вриједност Изабраних дјела одређују и потврђују ширина тематског и дужина временског обухвата њиховог. У њима је обрађена проблематика из више научних области, постојећа или испо-

љена на просторима од Пиве до далеких простора Азије и Америке, и развој економске мисли и искустава у току неколико вјекова.

Дио стварности обрађене у њима, више не постоји као реалност. Реалност постојећа када је аутор писао ове књиге, постала је дио историје. И неке теоријске мисли које је аутор анализирао и оцјењивао пишући ове књиге, више нијесу "живе" као у вријеме писања књига. Али, и са тим, у друштвеним наукама неизбјежним, дјело је предметно вриједно. Јер, *наука и јесће сисџем истиниџних знања о сџварности у џроцесу.*

Садржинску вриједности Изабраним дјелима Обрена Благојевића дају њихове одлике. То су: ориџиналности; научни џродори у сазнању сџварности, на више мјесџа врхунски научни домети, којима су џроширне џранице и џодиџни ниво знања о дјеловима сџварности; филозофска конзисџенџности и чињенична уџемељености; сџаралачка досљедности; сџаралачко џошџење; објекџивна криџичности џрема неџраведним џосџуџцима и одлукама владајућих режима и орџана власти џокреџа коме је и сам џриџадао и џрема неадекватџним џравним џроџисима; духовна ширина, која се освједочава у свакој од ових књџа, у свему шџо је Обрен обрађивао.

То су одлике и сваке књиге и цјелине *Изабраних дјела.*

Обрену Благојевићу није се десило оно што се десило и што се и данас збива са бројним писцима у науци, у књижевности, са најслушанијим музичарима и најгледанијим сликарима, који су својим првјенцима заслужено стекли признања и углед врхунских стваралаца и који су ослонцем на то, са претјераном самоувјереношћу, јавности предавали и предају и полууспјеле творевине, које се примају са учтивом пажњом и решпектом само због угледа аутора и пажње према њему, а не због стварне садржине и вриједности саме творевине. Обрен је сваки свој рад, од "раних радова" до посљедњих, предао јавности са квалитетом и дометом који сами привлаче пажњу и завређују уважавање. Ни један рад у овим књигама није публикован само због имена аутора, а сваки његово име чини још заслужнијим.

По тој истрајности у долажењу до квалитета, а не само по обиму и интензитету стваралачког рада, Обрен Благојевић личним примјером, као Лубарда и Милуновић у умјетности, доказује да и црногорски менталитет има својства и снаге за свјетске домете и у науци, када се строго научно, жудно, мислилачки и истрајно прилази научном стварању.

Мјерено строго научним и неувијеним критеријумима, аутор је научно освјетлио све слојеве сваког предмета који је у тежишту његове обраде. Остварио је познато начело, изражено у сентенци: *"Годину дана анализе за један дјелић синџезе"* (Богдан Поповић).

Дужина списка коришћене литературе, архивских фондова и других извора, информативност и садржина бројних фуснота, потврда су не само свестране обавијештености аутора о достигнућима у науци и

продубљене изучености свих извора релевантних за сазнање истине о обрађиваној проблематици, него и чврсте чињеничне утемељености дјела у грађу која изворно говори и о стварности. Утемељености у стварност.

Закључке аутор није извлачио на основу овлашног упознавања са чињеницама, него на основу свестраног и проницљивог сагледавања садржине и домашаја чињеница, осмишљавања њиховог дејства, појединачно и у садејству, *а нарочитио односа међу чињеницама*. При томе, уважава теорије, али закључке заснива на испреплетану животног и у науци знаног. Закључцима се исказује као тумач, никада као пресудитељ. А изводи их без неконтролисане занесености. Без оптерећености маниром формулисања дефиниција, конструкције неких чврстих система или теорија, извлачења категоричких судова. Исказани закључци су јасни и цјеловити, али им није дат карактер коначне истине, него домет разјашњавајуће спознаје, подстицајне за размишљања и усавршавања сазнатог.

Укупног свега тога казује да је свака Обренова књига реализација цјеловитог и до детаља осмишљеног посебног истраживачког пројекта и да је писана по строгим правилима научног рада.

Метод је трећи елемент по којем се вреднују научна дјела. Обрен није ни описао ни именовао методологију свог истраживачког рада. Није давао ни успутна разјашњења својих методолошких поступака. Темељно анализирање његових дјела са становишта методологије и ваљано тумачење резултата тог анализирања, открива да је користио, складно и дјелотворно, више разноврсних, а материји одговарајућих метода. Више варијација начина и комбинација њихове примјене. И када је примјењивао познате методе, ширио их је, испуњавао новим елементима, увећавао њихов сјај. Књиге Обренове пружају сјајне примјере монодисциплинарних, мултидисциплинарних и интердисциплинарних приступа изучавању. Узорно показују да иоле сложенији предмет истраживања изискује комбинацију одговарајућих истраживачких метода, својеврсне модификације уобичајених поступака и приступа, методске модификације у фазама посматрања, истраживања, обраде. И да истинском научном стваралаштву у друштвеним наукама не одговарају никакви методолошки шаблони.

Није на дјелу само *методски плурализам*, који је иначе обиљежје опуса многих научника у области друштвених наука. *Изабрана дјела* Обрена Благојевића садрже више од тога. У њима је на дјелу један задивљујуће луцидни, у тексту неописани и у том смислу неидентификовани, *иниуиивни* и *рационално сирејан избор* и *комбиновање најодеснијих могућих и конкретном предмету испираживања прилагодених методских посјуйака* и *инструмената за сјознају* и *за оцјену сложеног предмета проучавања и обраде*. Такав избор и такво комбиновање метода, чинилац су који је дао неизмјерљив допринос из-

ванредном квалитету и домету садржине дјела. Право су богатство за изучавање. И дјелотворан путоказ.

Уочавање и познавање богатства метода изучавања чији су резултати ове књиге, услов је њиховог *разумијевања*, то јест њиховог примања онаквим какве их је аутор одвојио од себе. И њиховог правилног *шумачења*, то јест тумачења којим се неће представљати другачијим од оних каквим нас је њима подарио аутор.

Научни резултати су у овим књигама исказани и објашњени лијепим језиком и стилем. Књиге су саздане колико од научне истине и методолошке поуке, толико и од љепоте језика и стила, од којих књиге такође живе и што доприноси њиховој постојаности.

Све то казује да су *Изабрана дјела* Обрена Благојевића крупан научни и културни домет, крупно научно и културно богатство, којим се уздижу наше научне и културне зграде.

Својом вриједношћу и квалитетом, вршиће значајну друштвену функцију.

Уз много другог, обнављају достојанство књиге и узвишеност њенога значења, који су у садашњости знатно пољуљани и поприлично уздрмани, тиме што садржина не малог броја публикација које се називају књигама, својим мисаоним конструкцијама или жељама иза којих не стоје чињенице, утилитарним далтонизмом, писане језичким стереотипом и изражајним шаблонизмом, замагљују и искривљују стварност и збуњујуће дјелују.

Вриједност *Изабраних дјела* Обрена Благојевића даје прилику и обавезује да се нагласи: *свака кај воде јесће вода, али сваки сѝис није књиџа, у значењу извора истѝиниѝоџ знања, хуманисѝичких ѝорука и живоиѝне љеѝоѝе*, па макар спис био и обимнији, обликован привлачном штампарском техником и опремом, издат од реномираног издавача. Као и што сваки стиховни исказ, није пјесма.

Изабрана дјела Обрена Благојевића подстицај су, путоказ и богат извор за нова истраживања. И захвалан предмет изучавања.

Ако је смисао живљења у ѝоѝе да човјек свој живоиѝ учини сѝиваралачким, корисним и лијеѝим за људски род, за себе и друџе, Обрен Благојевић смисао своџ живоиѝа осѝварује на најбољи моџуѝи начин - сварањем дјела велике научне и кулѝурне вриједносѝи и научне зрелосѝи, којима се друѝѝво боџаѝи знањем и кулѝурно, и усменим казивањима у свакодневним комуникацијама, која су садржински боџаѝа и дјелоѝворна, а која исказује кулѝивисаним изразом, изнијансирано, увјерљиво, у свему са мјером, ѝримјерно и ѝоучно, са уважавањем сабесједника, ѝоѝом блаџородним и ѝуним мирноѝе.

Тиме је Обрен и заслужио изузетно високи научни и друштвени углед који има и пуно људско уважавање.

Његова *Изабрана дјела* су и доказ да је Обрен Благојевић изузетна личност наше савремене науке и културе и по томе што је својим дје-

лима доказао да се врхови у науци могу досегнути упркос бројних сурових људских ограничења. Он је те врхове досегао иако је, са завршетком треће деценије свога живота, читаву деценију и по био у рату и у затвору због дјелатности политичког карактера, без икаквих могућности за научни рад. Доказао је и да не постоји апсолутна зависност научног стваралаштва од постојања сасвим повољних материјалних и других услова, а да су: истинска научна мотивисаност, љубав према раду, зналачка лична организованост, окренутост раду умјесто цангрљавом коментарисању односа других према себи, предидељеност за радне напоре, истрајност у раду - снага која осигурава успјехе и у условима који су лежерним, научно несигурним и неистрајним, препреке за стваралаштво.

Изабрана дјела Обрена Благојевића дају довољно доказа и да се релативизује устаљено вјеровање о томе које животно доба даје снагу довољну за научноистраживачке подухвате, замахе и врхунске успјехе.

Обрен Благојевић је својим дјелима доказао да може бити и оно што изгледа "да бити не може"!

*
* *

Посебно проучавање с аспекта науке о *праву и држави* садржине *Изабраних дјела* Обрена Благојевића, што је исказано очекивање од аутора овог текста, доводи до сљедећег резултата:

У *Изабраним дјелима* академика Обрена Благојевића није цјеловитије обрађена ни једна тема из правне или државноправне области.

Изучавање државе и права, није у тежишту научног рада Обрена Благојевића.

Његова *Изабрана дјела*, међутим, садрже бројне факте, истраживањем егзактно утврђене, са великом упорношћу и не са мањим умијећем, вриједне и значајне и за науку о држави и праву. За потврду појединих теоријских закључака или као извориште за извођење или докомплетирање појединих теоријских закључака у науци о праву и држави.

У књигама су факти исказани интегрално, као што су испољени у стварности, у вријеме изучавања. То јест са садржином сазданом од испреплетене садржине економског, правног, социолошког, етнолошког, историјског, социјалног и другог карактера.

Из тих факата, аутор је у овим књигама извео закључке с аспекта економскотеоријског, економско-финансијског, социолошког, етнолошког и са њима непосредно повезаних аспеката, што је у средишту ауторове научне преокупације.

Није аутор у овим књигама те факте разматрао са становишта њиховог значења и њихове вриједности за науку о држави и праву. О томе није извео закључке.

Значај и вриједност такве интегралности факата за науку о праву и држави је у томе што она усмјерава и омогућава да се право и држава, као реалитети, виде и сагледавају, смисаоно, циљно, композиционо, у цјелини из које произлазе, којој припадају, у којој им се налази смисао и мјера друштвене оправданости. *Смисао и значење штога је у томе што се стварности и не може разумјети дружачије него као интегрална цјелина, као свијет у цјелини, што важи и за право и државу, као дјелове интегралне стварности.*

Најважнији дио факата значајних за науку о држави и праву, садржан је у књигама: *Финансије, Ојорезивање земљорадника и Економска мисао у Црној Гори.*

Књига *Финансије* испуњена је богатом изворном грађом и искуственом спознајом стварности. Историја је стварања финансијских органа шесточлане федеративне Југославије у времену од 1941. до 1945. године и њеног финансијског и монетарног система до 1956. године. Бриљантну историју њиховог стварања, Обрен је написао са правим мајсторством, на највишем нивоу, тако да она истовремено казује, готово рељефно, историјску суштину и одлике процеса стварања тада створене државе - педесет година трајуће доскорашње шесточлане југословенске федерације. Поуздан је основ да се изведу закључци: животне прилике створиле су ембрионалне елементе те државе; прилике су поступно силиле и опредјеливале развијање њених појединих стубова и њено израстање одоздо према горе; њено истовремено и испреплетено грађење хоризонтално и вертикално; та држава је проишлаго из једне динамичне и еволутивно промјенљиве историјске ситуације и промишљања чињеним под импулсима, захтјевима и императивима те ситуације; стварана је са брзим мијењањима једног створеног, што је диктирано мијењање ситуације; мијењања су резултирала и нестајањем појединих перспективних тековина, чије нестајање може бити за жаљење, али које се није могло избјећи.

У књизи је приказано и изворним документима објашњено да је у финансијској области, у свим фазама еволутивног процеса, успостављен и осигураван и одређени степен самосталности чланица федерације и осигуравана њихова равноправност. Будући да је финансијски систем један од круцијалних стубова сложене државе, стубова који одређују карактер федеративне државе, ове чињенице су доказ да је доскорашња шесточлана југословенска федеративна држава грађена са *полазашћем да најпредак и снага чланица федерације и квалифици односа између њих, ојпредјелују најпредак и снагу федеративне државе, а да најпредак и снага чланица федерације зависе и од стабилности, способости, ефикасности и уређености савезне државе. И да је дјеловање са тим смјером доносило плодотворне резултате.*

Ови садржаји нијесу вриједни само као историја. Поготову сада у нашој валовитој ситуацији.

Датим приказом у овој књизи, стварање доскорашње југословенске државе приказано је са освјетљавањем животних токова. А то је успјешније и рељефније него што се њено стварање приказује издвојеним цитирањем и тумачењем појединих одлука и других аката правног карактера, како се чини у радовима писаним са чисто правног становишта. У радовима у којима се и право и држава виде и схватају *искључиво* у њиховој аутономности, у њиховој аутономној појавности, без виђења и сагледавања животних токова, дубљих животних слојева. А то доказује да је за грађење дубинског мисаоног система о држави и процесима њеног стварања потребно свеобухватно усклађено јединство економског, правног, социолошког и историјског приступа и теоријског знања. То рељефно показује, такође, да креирање финансијског система истовремено је стварање једног од важних стубова државе, стварање је или одређивање карактера државе, те да за то није довољно слиједити само економска знања и захтјеве.

Књига *Опорезивање земљорадника* садржи упоредни приказ система опорезивања земљорадника у 16 држава Европе, Азије и Америке и исцрпну научну студију система опорезивања земљорадника у Југославији од 1918. до 1956. године. Писана је са порескоправног становишта и са теоријских видика.

Правно прописани порески системи опорезивања земљорадника у нашој земљи у означеном временском периоду и у 16 других земаља са три континента, у књизи су научно критички обрађени, са економског, социјалног и развојног становишта. Обрађени су проблемски, узрочно и посљедично. Опорезивања заиста тежачког, а за обезбјеђивање задовољавања потреба друштва изузетно значајног друштвеног слоја. Друштвеног слоја који више од других друштвених слојева живи у складу са животним искуством искристалисаном изреком: *најбоља је вечера с њравдом сћечена*.

Ова књига, подацима и мислима у њој, даје поуздано сазнање да се и у неадекватностима правно уређених пореских система за опорезивање земљорадника налази један од разлога зашто су земљорадници далеко већи поборници идеје правде и правичности, него идеје законитости. Сазнање које је битно и за извођење закључака о правним прописима као чиниоцу за однос становништва према конкретном праву, према принципима законитости у условима постојања једног конкретног права.

Садржина ове књиге у пуној мјери афирмише економска начела, економске потребе и захтјеве. Истовремено садржи поуздану чињеничну и теоријску основу, увјерљиву аргументацију, за фундаментално вриједно становиште теорије о праву, чија је суштина у становишту - ниједној цјелисходности, па ни економској, која негира правду, не

припада предност пред остварљивом правдом, која је темељна вриједност у свакој људској заједници.

У књизи је разложно и аргументовано показано да су циљеви важан параметар и чинилац одређивања садржине права. Истовремено утврђене чињенице увјерљиво казују да квалитет права не зависи толико од циљева, колико од тога у којој мјери се при обликовању његове садржине, нарочито садржине закона као најрепрезентативнијег дијела права, уважавају захтјеви, налози, императиви, укупно дејство економских, социјалних, историјских, културних и других чинилаца и околности у датој заједници и у датом моменту. Само право које настаје са уважавањем тога, може се приближавати правди и праведности, као фактима из којих је поизашла идеја права уопште. Може бити друштвено праведно, по садржини. Само тако не може постићи да садржина права одговара природи, социјалној структури, култури, нивоу развојног успона конкретне заједнице и конкретних људи чије је право, друштвеним потребама и развојним захтјевима. Да уважава и штити укупност и заједничких и индивидуалних вриједности.

Оно што се из факата и мисли у овој књизи може сазнати дубинским читањем, ваља докомплетирати сљедећим: један од услова да се постигне квалитетно право је и демократски начин његовог доношења, његово доношење сагласно демократским принципима и вриједностима.

Садржина књиге *Економска мисао у Црној Гори* аналитички и аргументовано казује да законодавство упија и афирмише и разноврсна економска размишљања и одређења, и да је и право један од значајних извора за изучавање и научно сазнање развоја економске мисли и економских односа. Казује и доказује да је право извор сазнања богатији од његових чисто правних садржаја. То шири знање о улози и значају права.

Има још факата садржаних у појединим радовима академика Благојевића значајних и за науку о држави и праву. Али, и казано је довољно да се закључи: *Изабраним дјелима* академика Обрена Благојевића значајно је обogaћења чињенична грађа за теоријска закључивања, садржинска и методолошка, и у науци о праву и држави. То им шири поље дејства и употребе, а тиме и увећава употребну вриједност и корисност.

*

* *

Књиге Обрена Благојевића су корист и радост свима.

Свакоме ко их чита, читање ће доносити радост коју доноси сазнање вриједног и доживљај лијепог. Колико коме конкретно, не зависи само

од садржине и љепоте језика у књигама, него и од унутрашњег у читаоцу.

За ту радост којом нас књиге подарују, велика и неизмјерна захвалност аутору - академику Обрену Благојевићу, а похвала издавачу, за учињени издавачки посао.

Свјесџан да је у вриједном дјелу, као и у вриједној слици, најважније оно "ишо се ријечима и не може изрећи" (Жорж Брак), овим завршавам ово моје пригодно казивање, и захваљујем свима који су ме саслушали.

Академик БРАНИСЛАВ ШОШКИЋ

У КЊИГАМА АКАДЕМИКА ОБРЕНА БЛАГОЈЕВИЋА ДОМИНИРА ЕКОНОМСКА ПРОБЛЕМАТИКА

У овој свечаној прилици, свечаној за академика проф. др Обрена Благојевића али и за Црногорску академију наука и умјетности, чији је он дописни члан, као и за нашу научну, посебно економску мисао, моје излагање неће бити еклога, нити само похвала, па не толико ни оцјена о њему и његовом дјелу. То су учинили, односно учиниће, остали промотори. То имплиците чини ова обимна, импресивна едиција његових изабраних дјела.

Ја бих овдје хтио само да укажем, прво, на неке карактеристичне биографске моменте значајне за његову оријентацију, да не кажем преоријентацију (од правне) на друштвену и економску проблематику и, друго, на његов научни опус у економским областима, посебно у изучавању развоја нарочито југословенске економске мисли (до Другог свјетског рата).

Након завршетка основне школе у Пиви и гимназије у Никшићу, са одличним успјехом, Обрен Благојевић се уписује на Правни факултет у Београду 1931/32. године и већ на III години студија добија Светосавску награду на тему - не правног већ - економског карактера: "Кредитне задруге", а на IV години награду такође на друштвено-економску тему "Аграрне реформе".

Та склоност ка широј друштвеној и економској проблематици, коју је Обрен Благојевић, показао већ на основним студијама Правног факултета, продубљује се на послједипломским студијама, уписом на истом Факултету (јер тада још није било посебног Економског факултета, а Економско-комерцијална школа је основана тек 1937. године) на докторски курс из економско-финансијске групе наука, који (усмени испит) полаже са одличним успјехом. Након тога он на конкурс доби-

ја стипендију владе Француске и школску 1939/40. годину проводи у Паризу припремајући докторску дисертацију из области историје француске друштвене мисли под насловом "Социолошко објашњење и актуелни значај фуријеризма", коју је, по свом повратку, са одличним успјехом одбранио на Правном факултету у Београду јуна 1940. године.

У кратком временском периоду након тога, до избијања Другог свјетског рата, млади др Обрен Благојевић бива запослен најприје у Министарству финансија, а затим у Главној контроли у Београду.

Од 1941. године Благојевић учествује у НОР-у. Од новембра 1943. до септембра 1944. године он је члан Извршног одбора Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Црне Горе и Боке задужен за економске послове, у својству повјереника за привреду и финансије. А потом га Национални комитет ослобођења Југославије позива на острво Вис, и именује на високу економску дужност, за повјереника за финансије НКОЈ-а.

По ослобођењу Београда др Обрен Благојевић као помоћник савезног министра за финансије ради на пословима око замјене окупацијског новца и на изградњи финансијског, банкарског и буџетског система нове државе. Бива биран за посланика првог сазива Савезне народне скупштине и предједника Одбора Вијећа народа за привредни план и финансије, за члана Комисије за задругарство при Савезној влади и гувернера Народне банке Југославије.

Његов матични, Правни факултет у Београду одмах бира др Обрена Благојевића за хонорарног наставника на предмету Финансијски систем ФНРЈ. Исти економски предмет он предаје и на вишем курсу Привредног савјета Савезне владе за оспособљавање економских кадрова. На новооснованој Вишој финансијској школи он предаје Политичку економију и Кредитни систем ФНРЈ. Он постаје први уредник економског часописа "Финансије", који и данас под тим називом излази.

Др Обрен Благојевић је у тим првим послеријатним годинама заступао интересе Југославије у иностранству, посебно на годишњим скупштинама Међународне банке за обнову и развој и Међународног монетарног фонда у Лондону (1947) и Вашингтону (1948). Као члан државне делегације ФНРЈ, он учествује у преговорима са Бугарском око ратне штете коју је ова причинила у току окупације. Године 1948. он води југословенску делегацију у Вашингтон на успјешне преговоре о обештећењу за национализовану америчку имовину у Југославији, након којих је деблокирано југословенско монетарно благо, депоновано у земљама ратним савезницима.

Година 1948 (са Резултацијом Информбироа) прекида захукталу друштвену активност др Обрена Благојевића, високог државног функционера. Та и неколико наредних - за Благојевића свакако трагичних и изгубљених - година учиниле су да се он врати поново, сада у потпуности, свијету науке, а касније и универзитетске наставе. Он, наиме,

1956. године отпочиње рад на истраживачким пројектима у Институту за економику пољопривреде у Београду, гдје ће остати дужи низ година. Године 1969. он прелази на Правно-економски факултет у Нишу (и драго ми је што сам, својим писменим рефератом за његов избор, томе могао да допринесем) за професора на предмету Економске доктрине, односно Развој економске мисли (на истоименом предмету који сам и ја на београдском Економском факултету прије тога дуго предавао; од тада и датира наша сарадња и пријатељство). На том Факултету, сада као професор, др Обрен Благојевић отпожиње изучавање развоја свјетске, а потом и југословенске економске мисли. Он, при том, обавља одговорну функцију предсједника факултетског савјета. Каснијом подјелом Правно-економског факултета у Нишу (на Правни и на Економски факултет) он прелази на новоосновани Економски факултет. Ту постаје шеф Катедре опште економије и директор факултетског Института за економска истраживања.

Академик Обрен Благојевић је написао веома велики број (већих и мањих) радова из разних области истраживања. Највећи број је, ипак, из домена економских наука. У оквиру њих доминирају они из историје - односно развоја - економске мисли: књига I "Економске доктрине", књига III "Економска мисао у Србији (до Другог свјетског рата), књига V "Економска мисао у Црној Гори (до Другог свјетског рата), књига V "Економска мисао у Босни и Херцеговини" (до Другог свјетског рата) и добрим дијелом књига VIII "Шарл Фурије" (његова докторска дисертација са измијењеним скраћеним називом). Оне су све и раније биле издате као посебне књиге.

Више својих (обимнијих и краћих) објављених углавном економских радова академик Благојевић је дао у књизи VI "Финансије" у књизи VII "Опорезивање земљорадника".

Остале књиге нијесу или нијесу претежно из економске проблематике. Најзначајнија од њих, која му је и донијела највиша научна признања (избор у САНУ, Тринаестојулску награду) јесте свакако обимна књига II "Пива". Ту спада књига IX "Проблеми сељаштва", књига X "Дурмитор" и књига XI "Мој живот". У књизи XII "О научном дјелу Обрена Благојевића" сабране су раније рецензије и прикази његових књига.

Имајући све то у виду може се закључити да је научно интересовање академика Обрена Благојевића изванредно широко, а његова радна енергија за дивљење. Он спада у ред наших најплоднијих писаца у области друштвених и економских наука. То су разлози због којих смо га својевремено бирали за члана Одбора ЦАНУ за економске, а прије три године га са задовољством предложили а Скупштина ЦАНУ га изабрала за свог дописног члана.

Мени остаје само да се обратим колеги Благојевићу сљедећим ријечима: "Заборави на године и настави да пишеш!"

Академик ПЕТАР ВЛАХОВИЋ

ЗНАЧАЈ НАУЧНОГ ДЕЛА ОБРЕНА БЛАГОЈЕВИЋА ЗА ЕТНОЛОГИЈУ

Наша стручно научна јавност је релативно добро обавештена о научном делу академика Обрена Благојевића. О томе су, поред економиста, своје оцене изrekli и други научни радници међу којима има географа, социолога, историчара, етнолога и других људи од угледа у појединим струкама и наукама. Уосталом, део ових оцена објављен је у посебној књизи *Изабраних дјела* (књ. 12) Обрена Благојевића, која су недавно појавила у издању "Стручне књиге" из Београда.

Обрен Благојевић је, као економиста, уз допринос развоју економске науке и њене научне мисли, веома много задужио и етнолошку науку. То најбоље потврђује чињеница да се у седам књига "Изабраних дјела", од укупно 12, разматрају питања и проблеми који одсликавају наш народни живот на основу непосредних теренских истраживања (виђено-доживљено), обради теренске грађе, архивских података, статистике и одговарајуће литературе. Овој категорији, са етнолошког становишта, припадају књиге: *Пива* (књ. 2), *Економска мисао у Србији* (књ. 3), *Економска мисао у Црној Гори* (књ. 4), *Економска мисао у Босни и Херцеговини* (књ. 5), *Шарл Фурије* (књ. 8), *Проблеми сељаштва* (књ. 9) и *Дурмиџор* (књ. 10).

Дјела Обрена Благојевића о којима је овде реч одликује јасна и прецизна мисао, изузетна аргументација и документарност, леп стил који олакшава читање и праћење садржаја.

У својим проучавањима Обрен Благојевић је пошао од општег ка посебном и појединачном у оквиру општег и посебног. У докторској дисертацији *Социолошко објашњење и актуелни значај фуријеризма*, рађеној у Паризу а одбрањеној на Правном факултету у Београду 1940. године, сада прештампаној једноставно под насловом *Шарл Фурије*,

приступило се, између осталог, филозофском, психолошком и методичком поимању социјалне еволуције, улози агркултуре и индустрије, класама и равнотежи популација, расној равноправности, положају и улози жене у породичном и друштвеном животу и другим питањима од ширег научног значаја. На овај начин је Обрен Благојевић поставио оквире својих даљих научних проучавања, која су и са становишта етнологије обухватила многе суштинске етнолошке проблеме. Реч је, између осталог, о основним етничким одредницама (породица, род, братство, племе, народ, држава), затим развоју и структури патријархалног друштва и проблемима сељаштва, развоју економске мисли (Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина) и монографској обради појединих предеоних целина (Пива, Дурмитор, Бачко Добро Поље).

Обрен Благојевић је у својим расправама веома добро проучио развој нашег племенског друштва и улогу и утицај патријархалне народне културе и њеног изузетног васпитног и етичког погледа на живот и свет. У таквим оквирима, уосталом као и у предговору Моргановом *Древном друштву* (1981), приказао је развој породице, рода, братства, племена и државе. Међу обележјима племена, уз његову сродничку повезаност, Обрен Благојевић је издвојио колективну својину над земљом, заједнички рад на земљи и око стоке, натуралну привреду као основу породичног и народног живота и утврдио је да су се племена "на последњем ступњу развитка родовског друштва формирала у народ", па је тиме отворен пут да се, поред етничке и имовинске, створи и политичка заједница.

У књизи *Проблеми сељаштва* ("Изабрана дјела", књ. 9), Обрен Благојевић је проучавао село и сељаке са економског, друштвеног и ширег етнолошког становишта. Обратио је пажњу на село као историјску и економску категорију и друштвени и привредни живот сеоске заједнице. Особиту пажњу је поклатио брдско-планинском простору и животу у њему. Из сабраних података и њихових анализа се јасно види однос у браку и породици на селу, начин становања и неговања пријатељства, кумства, морала, религије, улога традиционалних норми у чувању сеоских друштвених заједница, правима и обавезама које су се временом развиле и усталиле као незаобилазне неписане норме у оквиру патријархалног начина схватања живота и света.

Проучавање села и сељаштва Обрена Благојевића је показало да је село, посебно у Црној Гори, било носилац и чувар традиционалног народног живота, творац целокупног културног стваралаштва и верни чувар устаљених етничких обележја. Ово је произлазило и из чињенице да су сељаци у нашој друштвеној структури, све до пре неку деценију, чинили око 90% укупног становништва. Село и сељачко газдинство у Црној Гори, све до најновијег времена, давало је свој печат не само привредном већ и читавом друштвеном и културном развоју.

Из појединих расправа које су обједињене у целину у књизи "Проблеми сељаштва" се види да је основну економску структуру села чинила аутархична привреда, екстензивна пољопривреда, сточарство које се одржавало и развијало на планинским утринама, племенским планинама и братственичким катунима. У том процесу стока је била главни извор прихода. Проучен је живот села у оквиру сеоског атара, затим сељаков однос према окућју и зиратној земљи. Пажњу привлачи проучавање удруживања рада на селу (моба, заред, позајмица, спрег), организовање радних заједница (супаша, бачија, редовнички млин, наводњавање, пренос добара), потом повремено рад надничара и најамника који су се, уз погодбу на одређено време, примали у кућу као чланови своје породице. Кроз проучавање села и сељаштва приказане су све оне појаве које чине свакодневни живот у његовом духовном и материјалном стваралаштву.

Обрен Благојевић је у својим проучавањима села и сељаштва посебну пажњу обратио на промене до којих је дошло у сеоском животу у савременим условима. Приказан је процес настанка сељака-радника, "полутана", који су били запослени у индустрији а живели на селу и радили и у сеоској привреди. Са посебном пажњом проучио је промене до којих је дошло у исхрани, начину становања, стандарду, односу према традицији, цркви, власти. Уосталом, из Благојевићевих проучавања села и сељаштва је видно да је народни живот у данашњем нашем селу толико измењен да се више не може пратити и проучавати само приступима Цвијићеве антропогеографске школе и методама њених доскорашњих следбеника.

Проучавање развоја економске мисли испуњава велики део Благојевићевог научноистраживачког рада. То потврђују три обимне монографије о настанку и развоју економске мисли у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини ("Изабрана дјела", књ. 3, 4 и 5).

Обрен Благојевић је, колико је то фактографија омогућавала, у свим студијама, поред осталог, приказао наш народни живот са свим његовим особеностима, од средњег века па до данашњих дана. Проучена је заправо наша средњевековна класна структура, описана пронија и баштина као имовинска добра, однос између потчињених слојева и господара и приказане врсте државних дажбина током турске владавине. Из студија Обрена Благојевића о развоју економске мисли код нас стиче се јасна слика о развоју заната, трговине, саобраћају, пошти, новчарству, банкарству у граду, домаће радности и занатске производње на селу. Истраживања ове врсте су истовремено осветлила и многа етнолошка питања повезана са развојем нашег патријархалног друштва и његовог живота у најширем смислу речи.

Допринос развоју наше етнолошке мисли у Благојевићевим "Изабраним дјелима" представљају монографије о Пиви, Дурмитору и Бачком Добром Пољу.

У монографији *Пива* са поднасловом *природа, историја, етнографија, револуција*, Обрен Благојевић проширује оквире Цвијићеве добро познате школе у проучавању предеоних целина. У центру студије о Пиви је човек, његова зависност од природе и утицај људског фактора на природну средину кроз историјско, слободарско и друштвено наслеђе Пивљана.

Са природном средином и историјским збивањима повезани су етнички процеси од XII века наовамо, који своје историјско исходиште имају у Барском родослову. Описани су сви родови који данас живе у Пиви, као и 74 братства која су је услед разних узрока иселила из Пиве и отишла у друге крајеве и земље.

Проучавајући Пиву и њено становништво Обрен Благојевић је посебну пажњу обратио на организацију рада, борбу Пивљана за самоодржање у суровим природним и историјским околностима, на стварање материјалних и духовних културних добара и културно-историјске споменике који сами по себи најбоље свједоче о њиховим творцима и разлозима њиховог чувања у минулим епохама и савременом добу. До појединости је проучен породични живот и породични односи у породичној задрузи и инокосној кући. Разјашњени су сроднички односи и улога кумства као веома поштоване институције у народном животу.

Поред привредних делатности (земљорадња, сточарство, кућна радиност) описани су исхрана, одећа, становање, разна схватања и обичаји, нарочито они из човековог животног циклуса (рођење, брак, погреб), потом породичне славе и други празници из годишњег календарског циклуса.

Са етнолошког становишта посебна одлика Благојевићеве студије о Пиви је и у томе што прати континуитет развоја народног живота у свим његовим фазама. Са тог становишта може се посматрати рат и револуције 1941-1945. године, после чега је дошло до "велике прекретнице" у животу Пивљана, па и шире. Патријархални начин живота се постепено раслојавао и прилагођавао новим друштвеним, материјалним и културним тековинама.

Из садржаја Благојевићеве студије о Пиви се јасно виде услови и прилике у којима су Пивљани живели, тегобе које су савлађивали, прилози које су вековима у крви и животима давали за своју слободу и опште циљеве. Због тога се студија о Пиви са етнолошког становишта може с разлогом препоручити као узор за проучавање предеоних целина и човековог живота у времену и простору.

Студија *Бачко Добро Поље* чији је иницијатор, организатор, истраживач, руководилац и приређивач био Обрен Благојевић, која чини окосницу књиге *Дурмићор* у "Изабраним дјелима", са етнолошког становишта крупан је прилог упознавању планског пресељавања становништва из брдско-планинских области у његовом прилагођавању на живот у Војводини. Обрен Благојевић је детаљно проучио стари

завичај досељених Думритораца. Пратио је процес прилагођавања досељеника у Бачко Добро Поље, који није био лак, без обзира на њихову бројност (553 породице) и њихову сродничку повезаност. Из студије се веома јасно и документовано види да је горштаку, бојовнику и његовом епском духу тешко падало прихватање војвођанског "духа техничке цивилизације".

Досељеници са Дурмитора су у Бачком Добром Пољу постепено напуштали традиционални начин живљења и лагано стварали нови који се битно разликовао од онога у природним лепотама орловитих висова и кањонских пејзажа дурмиторског краја. Мењао се начин становања, исхрана, одевање, породични и друштвени живот, обичаји, у складу са тим и поглед на живот и свет (менталитет). О свему томе Обрен Благојевић је у свом раду оставио трајна и неизбрисива сведочанства.

У Благојевићевој књизи *Дурмитор* ("Изабрана дјела", књ. 10) налази се монографија "Село Буковац и његови становници". То је родно село академика Обрена Благојевића. Са етнолошког становишта ово је најцеловитија монографија једног црногорског и уопште српског села. Настала је на основи историјске грађе, непосредним проматрањима на терену и на сазнањима која је Обрен Благојевић још из детињства понео из Буковца, са кућног прага свога деде и свога оца.

У одељку о становништву проучена су породична стабла и у њима, по мушкој линији, хронолошки побележени сви чланови почев од најстаријег поретка.

Из студије се види да је природа усмерила занимање становништва на гајење стоке, издизање у планину, катунски живот, оскудну земљорадњу на посној кршевитој земљи која је обрађивана дрвеним ралом, ручном садиљком и браном од трња и грана. У таквим условима била је скромна и исхрана (овсеница, хлеб од купљеног кукуруза, млечни производи, месо о великим годовима). Употребљаване су кашике и посуђе од дрвета и одећа од домаћег сукна. Међу употребним предметима од дрвета и текстила орнаменти обликовани дрворезом, везом или плетењем носе онај специфични креативни психички доживљај који, упркос разликама, углавном одсликава видокруг анонимних твораца и уклапа се у општи поглед на живот и свет становника Буковца.

Обрен Благојевић је описао у Буковцу и на његовим врлетним странама сачувао од заборава многа друштвена и интимна породична и верска обележја. Међу њима су породичне славе, празници, окупљања код манастира и других културних места, вечерња сијела, игре, епска песма као мерило целовитог људског вредновања.

Из студије Обрена Благојевића се види да је злехуди јун 1943. у црно завио од стране немачке фашистичке солдатеске и Буковац и многа пивско-дурмиторска села. Због тога Обрен Благојевић каже: "Са дубоким пијететом у души прилажем овај спис, мјесто букета пољског цвијећа, на гробове своје браће и сестара који су, било кад, својим стс

пама газили земљу Буковца и удисали мирис његових пространава." То је истовремено и најтрајнији споменик који подиже, уписивањем имена свих погинулих, онима који су страдали у том окупаторском безумљу.

*
* *

Претходни осврт на научно дело Обрена Благојевића, које је издала "Стручна књига" из Београда, ма колико био уопштен, јасно потврђује да је реч о веома узорном истраживачу нашег народног живота. Његово дело, засновано на непосредно виђеном и доживљеном, надграђујући Цвијићеву методологију, даје јасну слику о сеоском начину живота у минулом и нашем времену. Реч је о природној средини, традиционалној привреди, саобраћају, становништву, кући и култури становања, обичајима, веровањима, погледу на свет, менталитету и другом. Повезивањем прошлости са садашњошћу својим целовитим погледом Благојевићево дело указује и на елементе који усмеравају живот према будућности. То је и за етнологију узор, као извор првог реда, за даљи стручно научни рад.

ЧЕДОМИР ДРАШКОВИЋ*

ТВРДИ ЉУДСКИ МЕТЕРИЗ

Слушати о академику Обрену Благојевићу, па га упознати, и памтити његова једноставна и језгровита, умна казивања, и спонтано пријатељски однос према сабесједнику, па затим излиставати и читати његова *Изабрана дела* (књ. 1-12, у издању "Стручне књиге" из Београда), и посебно се позабавити искреном и непретенциозном, убједљивом и јеванђељски читком и поузданом монографском сторијом *Мој животи*, ове дивне људске величине и значајне интелектуалне вриједности наших дана - веома је вриједан садржај, малтене догађај, за сваку темељно структурирану и људску димензију. Ријетко је данас срести таквог у хуманости изграђеног човјека, душу тако мирне и супериорне достојанствености, и личност са толико природне, урођене отмености - какав је Обрен Благојевић! Тако стамену, тihu а храбру, цјеловиту личост тешко је и очекивати данас у доба једног контроли испуштеног, захукталог општег динамизма, и ери разних еволуција и револуција које не дозвољавају предах све бљећој нам традицији и већ смореним нормама завјетне нам прошлости. Такву присебност и досљедност није лако имати у нашим све типичнијим измаглицама и сумрацима, у клими у којој је све мање личности којима су главни циљеви животни - моћ разумаи просвијећености ума, и умјереност као основна староетичка варијанта живота. У нашим вртложним наравима, квазиелским и митоманским наканама и јогунастим и недосљедним личним брзацима - све су рјећи људски аршини реномеа академика Обрена Благојевића, човјека који је увијек имао ту ријетку снагу и способност да може да бира, и природни дар да изабере право, и непогрешиво.

* Директор ЦНБ Црне Горе "Ђурђе Црнојевић", Цетиње

Наоко чудно али је сигурно тачно: људи који много вриједе - имају једноставан начин понашања; не теже ефектима, бране се стрпљењем. У свему имају мјеру, која тим више истиче моралност и неусиљено достојанство личности. Као у најбољим примјерима из црногорске прошлости, кад је витешки кодекс обавезивао на чување образа, доброг гласа и здравог разума. Данас би се то могло рећи - човјек од става и стила, за оне који успију да живот граде на једноставности, поштено и промишљено, тачно и непоколебљиво јасно, искрено: без предрасуда и лажног стида, али и без срачунате и лицемјерне скромности: како је то чинио и учинио Обрен Благојевић!

О бројним радовима (преко четири стотине библиографских јединица у периодичним издањима и двадесетак посебних књига) академика Благојевића говорили су доста бројни, и веома еминентни аутори. О тим насловима и њиховим интелектуалним, етичким и научним остварењима већ говори и вријеме - које је најбољи свједок, и судија. А ту су и ауторитативне препоруке, већ деценијама његово дуго чланство у нашим највишим научним институцијама - САНУ и ЦАНУ...

Као човјеку који је имао срећну прилику да упозна Обрена Благојевића, и искреном поштоваоцу његова дјела и његове личности, драго ми је што могу јавно - и овим поводом - нагласити своје увјерење да је лично познавање овог човјека - истинска привилегија. С тим у вези, увијек је упутно подсјетити се немилосрдног решета у народном памћењу, које постхумно "просијава" претке на личности за понос, друге подложне стиду, и треће загњурене у монотони океан равнодушности најширег потомства. Обрену Благојевићу сигурно трајно припада веома високо мјесто - за најљепше сјећање и дуго памћење!

И, на крају, један детаљ. Многи тврде, што је Обрен могао - то није могао многи: на примјер, у пакао Голог отока се могло ући невин, али готово не и изаћи... Обрен Благојевић је и то могао, и успио! Што би негда казали: тврди људски метериз.

Академик ОБРЕН БЛАГОЈЕВИЋ

Поштоване госпође и господо,
Драги другови и пријатељи,

Ја вас нећу дуго замарати никаквим сувишним ријечима. Нећу, из више разлога, од којих је један и већ предуго трајање овог нашег скупа. Али нећу првенствено зато што, након овако садржајних говора претходних говорника, одиста и нема никакве потребе да се, позитивно, каже ма шта више. Наравно, било би потребе да се каже још понешто негативно, али је можда свечани карактер овог уваженог скупа и спријечио поштоване говорнике да тако говоре.

Па ипак, не смијем пропустити а да не искажем бар само двије ријечи које ми нарочито леже на срцу.

Прва ријеч је моје дубоко осјећање задовољства и радости што се ово представљање мојих списа обавља у вашој средини, у нашој Црној Гори и њезиној Академији наука и умјетности. Истина, стицајем прилика, највећи дио ове научне грађе објављен је ван Црногорске академије наука и умјетности, али је - да подсетим - и у Црној Гори, а још више о њој, публиковано повише мојих скромних прилога. Но, независно од тога, моја је радост велика због саме ове промоције.

Друга ријеч произлази из прве. То је моја велика захвалност свима вама.

Захваљујем, у првом реду, Црногорској академији наука и њеном предсједнику, господину доктору Драгу Вукотићу, који је не само од скромних средстава Академије, први од свих спонзора, одвојио знатну суму, да би помогао публиковање ових књига, већ је, ево, узео иницијативу да се организује овај велики скуп и изрекао једну топлу поздравну ријеч.

Моја захвалност, међутим, једнако обухвата и Централну народну библиотеку Црне Горе "Ђурђе Црнојевић" и њезиног директора господина Чедомира Драшковића, који ми се први јавио са приједлогом да се организује један овакав скуп.

Срдачно захваљујем предсједнику пивске општине Плужине, другу Ђорђију Бошњаку, који је такође предложио да се одржи овај скуп, и, ево, дошао из далеке Пиве.

Разумије се да топлу захвалност дугујем нарочито поштованим говорницима, академицима: господину доктору Миомиру Дашићу, господину доктору Мијату Шуковићу, господину доктору Браниславу Шошкићу, господину доктору Петру Влаховићу и господи Чедомиру Драшковићу и Живојину Влаховићу, који су о мојим књигама говорили онако топлим а с моје стране и незаслуженим атрибутима.

Топло захваљујем и свима вама, који сте жртвовали драгоцену драгоцјено вријеме, да би чули коју ријеч о овим списима.

Још једном: Свима хвала!

Поздрављам вас!

Академик МИОМИР ДАШИЋ

Поштовани колеге,
Даме и господо,

Дозволите ми да, прије него што објавим завршетак ове скромне свечаности, посвећене животу и богатом научном дјелу академика Обрена Благојевића, изразим дужну захвалност свима вама који сте својим бројним присуством почаствовали овај високи храм Црногорске академије наука и умјетности и с великом пажњом саслушали бесједу о овом великану наше науке. Особиту захвалност изражавам академику Драгутину Вукотићу, председнику Црногорске академије наука и умјетности, на његовој уводној бесједи у којој је бираним ријечима приказао изванредно бурни живот и стваралачки пут академика Обрена Благојевића. Ријечи топле захвалности упућујем и драгим колегама академицима Браниславу Шошкићу, Мијату Шуковићу и Петру Влаховићу, који су у својим опширним излагањима надахнуто, документовано и аналитично, са више научних аспеката освијетлили бројне тематске области којима се академик Благојевић пуних шест деценија успјешно бавио, створивши грандиозно дјело на понос нашој науци. О томе колико сам и ја успио да у свом скромном слову, изговореном овдје, говорећи о неким, прије свега, историографским резултатима у склопу цјелокупног стваралаштва уваженог академика Благојевића, допринесем да се стекне што цјеловитија слика о његовом обимном и квалитетном опусу које има видно мјесто у нашој науци и култури - није моје да о томе судим. О томе колико сам успио да представим дио стваралаштва овог неуморног истраживача вриједности суд препуштам вама слушаоцима и широј стручној и културној јавности, која ће имати прилике да све ово прочита по објављивању у "Гласнику" ОДН ЦАНУ, а можда и у некој другој публикацији изван ове Академије.

Нека ми буде допуштено да изразе захвалности упутим господину Чедомиру Драшковићу, директору Централне народне библиотеке "Ђурђе Црнојевић", за биране ријечи исказане у његовом кратком али

садржајном есеју, којима је рељефно оцртао људски портрет академика Благојевића и изрекао свој суд о високом доприносу његовог дјела црногорској култури. Држим да дијелим мишљење са свима вама да је било пријатно саслушати и господина Живојина Влаховића, директора Издавачког предузећа "Стручна књига" из Београда, човјека много заслужног за штампање "Изабраних дјела" академика Обрена Благојевића, који је говорио о мотивима и разлозима који су били од утицаја за остварење овог културног подухвата. Користим се приликом да овом неуморном културном посленику, и колективу издавачке куће којом он успјешно руководи, изразим у име ЦАНУ захвалност и на богатом дару од десет комплета Благојевићевих "Изабраних дјела", као и на великом и несебичном труду "Стручне књиге" која је, публикујући око 500 наслова књига на разне теме о Црној Гори, дала видан допринос обogaћивању културе Црне Горе и Југославије у цјелини.

Пријатељски најтоплије захваљујем академику Обрену Благојевићу на изванредно лијепим ријечима којима се обратио овом еминентном интелектуалном скупу, изразивши своју захвалност ЦАНУ и другим установама, које су као суорганизатори допринијели успјешној организацији и представљању његовог дјела. Посебно му изражавам захвалност на ријечима које је у знак захвалности упутио предсједнику ЦАНУ академику Драгутину Вукотићу, промоторима и другим говорницима који су говорили о његовом дјелу, иако је то што смо изговорили био само један дио нашег дуга према уваженом академику Благојевићу.

Захвалност изражавам новинарима РТВ Црне Горе, листа "Побједа" и других медија који су пратили рад овог скупа и чијим ће посредством бити обавијештена и шира јавност о научном и општекултурном значају учинка академика Благојевића.

На крају, увјерен да дијелим мишљење и свих вас, желим академику Обрену Благојевићу да још дуго поживи у добром здрављу и да настави да ствара, иако је већ одавно интелектуално заокружио своје дјело, урадивши све што је могао да створи један човјек и обезбиједио једно од мјеста у врху наше науке и културе.

Објављујући рад скупа завршним, још једном свима вама упућујем ријечи срдачне захвалности што сте допринијели успјеху ове ријетке свечаности.